

HORVÁTH KÁROLY: A KLASSZIKÁBÓL A ROMANTIKÁBA

A magyar irodalom átalakulása a klasszikából a romantikába gyors, de egyáltalán nem heves folyamat volt: Horváth Károly monográfiájának az irodalmi élet fejlődését elemző gazdag és árnyalt részletei pontosan érzékeltetik e korszakváltás tempóját. Hősét, az ifjú Vörösmartyt sokáig (még a húszas évek elején is) a klasszicizmus világa veszi körül, e világnak az ízlése hatja át az ő, már az érettség komoly jeleit megmutató próbálkozásait is — és amikor 1825 szeptemberében megjelenik a *Zalán futása*, s az 1826-os évre készült *Auróra*, aligha lehet kétséges, hogy lényegében megtörtént a váltás. (357. l.) De az új irány egyre nyilvánvalóbb előretörését nem kíséri különösebb irodalmi zajongás, ez a „hatalomátvitel” meglepően simán, egyenlő erejű és indulatú ellenfelek szembekerülése nélkül történik meg: az 1826-os *Auróra* körül kialakuló nézeteltérés során a régi vezért, Kazinczyt már inkább csak meghatározható riadtsággal védekező aggastyánként látjuk. (408—409. l.) Vajon miért alakulhatott át ilyen gyorsan és simán irodalmunk rendje? Horváth Károly válaszában (233. l.) főként két mozzanatra utal, egyrészt arra, hogy „nálunk nem volt olyan kifejlett klasszika, amely akadályozhatta volna egy új irány szabad kibontakozását”, másrészt pedig arra, hogy „a magyar klasszika is bőven tartalmazott preromantikus elemeket”.

Ebben a válaszban, pontosabban a válasz első felében a monográfia koncepciójának számunkra talán egyetlen problematikus tétele jut kifejezésre. A munka a két irodalmi irányzatot vizsgálja — mint az alcím mondja — *Vörösmarty első költői korszakának tükrében*, s bár nyilvánvaló, hogy e nézőpont valóban kiváló lehetőségeket nyújt, egy vonatkozásban mintha éppen hátrányos lenne a hatása. A hazai klasszicizmus értékeléséről van szó, a klasszicizmusról, amelyre így a kutatótekinet önkéntelenül is az alakuló új, a romantika felől, tehát visszafelé néz csak, mint az elmaradó, levetkezett régire, ahogy az iménti mondat „kialakulatlan” jelzőjében is az „aurorások” egy városban tevékenykedő, egy baráti kört alkotó, összehangolt szervezkedésének normáját érezzük kísérteni. S bár a kezdetleges viszonyok között létrejött

klasszicizmus e normának nem felelhet meg, de más szempontok mégis önálló érvényű, kialakult irányzatnak mutatják, nem „átmeneti és előkészítő” (25. l. és 53. l.) időszaknak, hanem ellenkezőleg: a Bessenyei felleptével kezdődő periódus kifutásának, tetőződésének. A XIX. század első két évtizede, e politikailag depressziós kor irodalmunk olyan elsőrendű értékeit hozta létre, kétségkívül a klasszicizmus jegyében, mint Csokonai, Fazekas, Kazinczy, Berzsenyi, Katona, s jelentős részben Kölcsey műve.

A klasszicizmus, amelyet „legyőz” a romantika, nem kialakulatlan, hanem túlhaladott az 1820-as évek elejére, ezért van az, hogy vele nem mint irányzattal, hanem mint magatartás-ideállal, s módszerrel kell megküzdnie a romantikának: a harc — a monográfia vonatkozó részletei ezt is pontosan érzékeltetik — nem az alkotók között, hanem az alkotókon belül zajlik le elsősorban. A korszak első romantikusai szinte kivétel nélkül megtették a klasszikából a romantikába vezető utat, noha ezek az utak természetesen nagyon különbözőek voltak. Kölcseyben mély, de még a klasszicizmuson belül kibontakozó válságot old fel a romantika (226—227. l.), másoknál, a fiatalabbaknál viszont a klasszicizmus eleve csak „outillage”, s az alatta kialakuló romantikus attitűd hamarosan megnyilatkozik. A fiatal Toldyról és Bajzáról hangzik el itt az a jelentős megállapítás, hogy lírájuk „1823 és 1825 között még a klasszikus-szentimentális ízlésen belül marad... Felfogásuk, egész életlátásuk azonban már teljesen a romantika szellemét árasztja”. (355. l.) Kölcsey és Bajzáék nyilvánvalóan két végletet példáznak, kiegyensúlyozott, „szabályos” út valóban csak a monográfia hősenek, a fiatal Vörösmartynak jutott osztályrészül, ő az, akinek a klasszicizmus nem csupán fegyverzet volt, hanem magatartását is áthatotta, de aki később a romantikát is mindenképpen teljesebben valósította meg.

Horváth Károly monográfiájának ez a fejlődési folyamat, Vörösmartynak a klasszikából a romantikába vezető útja alkotja alapvető réteget, s nyilván kevés alakja van irodalmunk történetének, akinél ennyire látványos, de ugyanakkor ennyire bonyodalmas átalakulást lehet nyomon követni — itt nem csak

egy ragyogó költőtehetség kibontakozásáról van szó, hanem (ezzel egyútemben) színeváltozásáról, metamorfózisáról is. Ezt a kettős változást Horváth Károly a teljes anyaggal — a korábbi kutatások eredményeivel is — elszámolva, nagy esztétikai érzékenységgel és elemzőképtiséggel, a viszonyításokra való állandó felkészültséggel kutatta és ábrázolta. Műve a klasszicista és romantikus periódusnak megfelelően két, egyenlő elvek szerint épülő nagy részre oszlik, s a mindig áttekinthető és világos szerkesztésmód talán csak a klasszicizmus időszakát tárgyaló rész néhány pontján nem jut kellően érvényre: itt, ahol még a tendenciák gyakran fontosabbnak tetszenek, mint maguk a művek, a kronologikus rendet követő műközpontú kifejtésben egyfajta kényelmességet is érzünk — a stílusváltásra vonatkozó fontos megfigyelések,

összevetések, elemzések néha belesimulnak közömbösebb, „irodalomtörténetibb” anyagba. Bővebb, nagyobb dokumentációval kísért tárgyalást érdemeltek olyan, gondolatilag tulajdonképpen megoldott, de szerkezetileg ki nem emelt problémák, mint pl.: a perifrázis-perszonifikáció viszony alakulása, az „élni siess”, a „boldog halál” motívum, vagy a természet fogalmának szerepe és helye az átalakuló kor költészetében. A mű második, a romantikus időszakkal foglalkozó része azonban még ilyen kifogásokat sem ébreszt; lendületes, szervesen egymásraépülő, s nemegyszer mintaszerű műelemzések alkotják a fejezet alapszövegét, pontosan nyomon követhetjük a világnézeti továbbfejlődés állomásait, a romantikus stílus és műfaji rendszer teljes kibontakozását. (Akadémiai Kiadó 1968.)

BÍRÓ FERENC

SZABOLCSI MIKLÓS: A VERSELEMZÉS KÉRDÉSEIHEZ

„Franciaország elmaradt az ipari termékek reklámozásában és terjesztésében, de a szellemi termékek divatba hozásában semmi sem múlja felül. A divatban a strukturalizmuson a sor.” — írja J. M. Domenach az *Esprit* c. folyóirat strukturalizmusnak szentelt különszámában. (*Esprit*, 1967. máj. 771. l.) Ez a megállapítás azt a tényt tükrözi, hogy a strukturalizmus a nyelvészetben befutott több évtizedes diadalútja után behatolt a többi human tudományba — így az irodalomtudományba is —, sőt ma már strukturalista filozófiáról is lehet beszélni (legalábbis Franciaországban).

Éppen ezért rendkívül időszerű Szabolcsi Miklós könyve. A könyv tulajdonképpen nem más, mint József Attila *Eszmélet*-ének elemzése, de jelentősége ennél jóval több. Résztint azért, mert maga az elemzés a többek közt a strukturalizmus szellemében fogant modern irodalomelméleti irányzatok pozitív eredményeinek mintaszerű alkalmazása, s résztint azért, mert betekintést nyújt a strukturalizmus problémakörébe, legalábbis annak irodalomtudományi, illetve kritikai vonatkozásaiba.

E sorok írója más helyen meg kívánja írni, hogy különbséget kell tenni a strukturalizmus, mint az egyes human tudományokon belül érvényesülő metodológia, és a strukturalizmus, mint filozófia vagy ideológia között. Míg az utóbbi esetben elképzelhetetlen, hogy a

marxizmus (a marxista filozófia) integrálja, addig az előző esetben nemcsak lehetséges, hanem szükséges, hogy az egyes szaktudományok marxista művelői felhasználják a strukturalizmus egyes elemeit. Éppen ebben mutat példát Szabolcsi Miklós könyve.

A szerző rétegekre bontja az *Eszmélet*-et (hangtan; szavak és mondatok; szókincs; verstani szerkezet; jelzők, képek, képszerűzet) s feltárja az egyes rétegeken belül érvényesülő statisztikai összefüggéseket, hogy ezek alapján következzen az egyes elemek szerepére, jelentőségére. E ponton a következőkre kell felhívunk a figyelmet. Sokan a kvantifikálással, illetve a *minden áron való* kvantifikálással azonosítják a strukturalista módszert. Nos, a kvantifikálás az elemzésnek pusztán egyik eleme. Maga Cl. Lévi-Strauss, a mai strukturalizmus egyik legnagyobb tekintélye hangsúlyozza ezt: „nincs semmiféle szükségszerű kapcsolatot a struktúra és a mérték fogalma között... olyan problémák, melyeknek nincs metrikus megoldásuk, alávethetők egzakt tárgyalásnak. (*Anthropologie structurale*. Paris, 1958. Idézve az olasz kiadásból: *Il Saggiatore*. Milano, 1966. 315. l.) Szabolcsi sem áll meg a vers „felszeletelésénél”, az egyes rétegek elemei között fennálló mennyiségi viszonyok megállapításánál. Mindez csak kiindulópont ahhoz, hogy interpretálja a verset, feltárja „jelentését”. Miután azou-